

РИВОЖЛАНГАН ДАВЛАТЛАРДА ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТНИ СОЛИҚ РИСКЛАРИ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ

(Хорижий тажриба асосида)

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси Магистранти

Турдалиев Элдор Шўхратжон ўғли

Аннотация: *Мазкур мақолада ташқи иқтисодий фаолиятни солиқ рисклари иқтисодий таҳлили, мамлакатимизга хорижий инвесторларини жалб қилишда солиқларнинг роли бўйича жорий қилиниши лозим бўлган хорижий тажрибалар орқали таклиф ва тавсиялар шакллантирилган.*

Калит сўзлар: *иккиёқлама солиққа тортиш, норезидент, келишувлар, чет эл инвесторлари, конвенция, шартномалар, консуллик легаллаштирув, дивидендлар, фоизлар, роялти, бюджет, солиқ маъмурчилиги, солиқ салоҳияти, солиқ ставкаси, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, хорижий инвестор..*

Кириш. Жаҳоннинг етакчи халқаро молия институтлари, илмий тадқиқот марказлари ва ривожланган давлатларда экспорт-импорт операцияларини солиқлар орқали тартибга солиш механизмларини назарий ва методологик асосларини такомиллаштириш борасида илмий изланишларга алоҳида эътибор қаратилган. Ушбу тадқиқотлар натижасида ташқи савдо фаолияти субъектларининг солиққа тортиш механизми, молия-хўжалик фаолиятига солиқлар таъсирини ўрганиш, баҳолаш, прогнозлаштириш услубиёти масалалари такомиллаштирилган. Аммо, жаҳон мамлакатларида солиқлар орқали ташқи савдо фаолиятини тартибга солиш турли даражада бўлганлиги сабабли ҳозирги вақтда халқаро даражада эришилган натижаларни тўлиқ жорий этилмай қолишига сабаб бўлмоқда. Ўзбекистонда жадал амалга оширилаётган иқтисодий, шу жумладан ташқи савдо фаолиятини тартибга солишга қаратилган ислоҳатларни натижасида, ҳозирги кунда импортнинг ўрнини

қоплаш ва экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш дастури амалга оширилмоқда. Солиқлар орқали тадбиркорлик субъектларига қулай солиқ муҳити яратилиши таъминланди. Ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш учун хорижий сармояларни устувор йўналишларга жадалроқ жалб қилишга, уларга кафолат ва имтиёзлар беришга, лицензиялар, “Ноухоу”лар сотиб олишга, валюта тушумларини кўпайтиришга қаратилган изчил сиёсат олиб борилмоқда. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигини таҳлил қилишнинг расмий жараёнларини амалга ошириш вақт ўтиши билан ривожланиб борди, бунга асосан мамлакатнинг иқтисодий сиёсати ва меъёрий-ҳуқуқий базадаги ўзгаришлар таъсир кўрсатди. Совет Иттифоқи даврида Ўзбекистон Совет Иттифоқининг марказлашган режали иқтисодиёти таркибига кирди ва хўжалик фаолияти асосан марказий ҳокимият органлари томонидан тартибга солинди. Солиқ ва иқтисодий режалаштириш, биринчи навбатда, марказий идоралар томонидан бошқариларди, бозор иқтисодиётига нисбатан ташқи иқтисодий фаолият доираси чекланган эди. 1991 йилда Совет Иттифоқи парчаланиб, Ўзбекистон мустақилликка эришгач, мамлакатда марказлашган режали иқтисодиётдан бозорга йўналтирилган тизимга ўтишга қаратилган иқтисодий ислохотлар бошланди. Ушбу ўтиш солиқ, ташқи савдо ва инвестиция сиёсатида сезиларли ўзгаришларга олиб келди. Ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигини расмий таҳлил қилиш Ўзбекистонда 1990 йиллардаги иқтисодий ислохотларнинг дастлабки босқичларидаёқ катта аҳамият касб эта бошлаган бўлса керак. Мамлакат ташқи савдо ва инвестициялар учун очиқ экан, трансчегаравий операциялар, халқаро савдо ва инвестиция фаолияти билан боғлиқ солиқ рискларини баҳолаш ва бошқариш зарурати ортиб борди. Ўзбекистонда йиллар давомида ташқи иқтисодий фаолият билан боғлиқ солиқ масалаларини ҳал этиш учун қонун ҳужжатлари қабул қилинди, солиқ кодексларига ўзгартиришлар киритилди, норматив-ҳуқуқий база яратилди. Бунда хорижий даромадларни солиққа тортиш, божхона тўловлари, трансферт нархлари қоидалари ва халқаро

солиқ стандартларига риоя қилиш қоидалари киради. Ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ хатарларини таҳлил қилишнинг ўзига хос қоидалари ва механизмлари, эҳтимол, ўзгарувчан иқтисодий шароитларга, халқаро стандартларга ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш заруриятига жавобан ишлаб чиқилган бўлиб, шу билан бирга солиққа риоя қилиш ва ҳукумат учун даромадларни шакллантиришни таъминлайди. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилиги таҳлилини расмий жорий этишнинг аниқ муддатлари аниқ белгиланмаган бўлсада, унинг ривожланиши кенгроқ иқтисодий ислохотлар ва мамлакат иқтисодиётининг халқаро савдо ва инвестициялар учун очилиши билан бир вақтга тўғри келади, деб ҳулоса қилиш мумкин. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигини таҳлил қилиш бир қанча қонун ва меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади. Норматив-ҳуқуқий база умумий солиқ қонунларини ҳам, халқаро ёки ташқи иқтисодий фаолият билан боғлиқ махсус қоидаларни ҳам ўз ичига олади. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси Ўзбекистонда солиққа тортишни тартибга солувчи асосий ҳуқуқий ҳужжат бўлиб хизмат қилади. У солиққа тортишнинг турли жиҳатларини, жумладан, юридик шахслардан олинадиган даромад солиғи, қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) ва ташқи иқтисодий фаолият учун қўлланиладиган бошқа солиқларни қамраб олади. Ўзбекистон бир неча давлатлар билан икки томонлама солиққа тортиш тўғрисидаги шартномалар (ДТТ) тузди ва ҳар икки давлатда бир хил даромаддан солиққа тортилишининг олдини олди. Ушбу шартномалар кўпинча солиқ масалаларини ҳал қилиш, икки томонлама солиққа тортиш хавфини камайтириш ва трансчегаравий тадбиркорлик фаолиятини осонлаштириш билан боғлиқ қоидаларни ўз ичига олади. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси билан товарларни олиб кириш ва олиб чиқиш билан боғлиқ божхона тартиб-қоидалари ва йиғимларини тартибга солади. Божхона қоидаларини тушуниш ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи корхоналар учун трансчегаравий савдо билан боғлиқ солиқ рискларини бошқариш учун жуда муҳимдир. Ўзбекистон Президенти солиққа тортиш ва ташқи иқтисодий

фаолиятга тааллуқли бўлган фармон ва қарорлар чиқариши мумкин. Ушбу ҳужжатлар солиқ ставкалари, имтиёзлар ёки тартибларга ўзгартиришлар киритиши мумкин. Солиқ қўмитаси Ўзбекистонда солиқ масалаларини назорат қилувчи асосий назорат қилувчи орган ҳисобланади. У солиқ маъмуриятчилиги, ҳисобот бериш талаблари ва рискларни бошқариш стратегиялари бўйича қўшимча маълумотларни тақдим этадиган қоидалар ва кўрсатмалар чиқараради. Ўзбекистон, бошқа кўплаб мамлакатлар сингари, солиқ маъмуриятчилигида рискга асосланган ёндашувларни қўллаши мумкин. Бу яқинроқ текшириш учун юқори хавфли ҳудудларни нишонга олишни ўз ичига олади. Ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи корхоналар ушбу хавф омилларидан хабардор бўлишлари ва солиққа риоя қилишлари ва ҳисоботларини шунга мослаштириб келмоқда. Ўзбекистонда солиқ органлари солиқ қонунчилигига риоя этилишини таъминлаш мақсадида тафтиш ва текширишлар олиб боради. Ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи компаниялар солиқ рискларини баҳолаш ва камайтириш учун ҳар томонлама текширувдан ўтади. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектларининг солиқ қонунчилиги ва қоидаларидаги сўнгги ўзгаришлардан хабардор бўлиб туриши жуда муҳим. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рискларини таҳлил қилишнинг ўзига хос муаммолари турли омиллар таъсири турлича. Тартибга солиш ва бизнес муҳити ўзгариши мумкин ва энг аниқ маълумот учун энг сўнгги манбаларга мурожаат қилиш жуда муҳимдир. Охирги янгиланишга кўра, Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолият учун солиқ таваккалчилигини таҳлил қилишда юзага келиши мумкин бўлган бор. Ўзбекистонда солиқ қонунчилиги ва қоидалари мураккаб бўлиши мумкин, айниқса трансчегаравий операциялар билан боғлиқ. Ушбу мураккабликларни тушуниш ва бошқариш ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширувчи корхоналар учун қийинчиликлар туғдирмоқда. Солиқ қонунлари ва қоидаларига тез-тез ўзгартиришлар ёки янгиланишлар бизнес учун ноаниқлик келтириб чиқариши мумкин. Қонунчиликдаги ўзгаришлардан хабардор бўлиш

жуда муҳим, аммо янги талабларга тезда мослашиш қийин. Тўлиқ ва долзарб маълумотлардан фойдаланиш, айниқса ташқи иқтисодий фаолият учун солиқ қоидаларига оид маълумотлардан фойдаланиш чекланган бўлиши мумкин. Ахборот шаффофлигининг йўқлиги хавфларни аниқ баҳолашга тўсқинлик қилмоқда. Божхона тартиблари ва тарифлари: Ташқи иқтисодий фаолиятда божхона тартиб-таомиллари ва тарифлари катта ўрин тутаяди. Божхона тартиб-қоидаларининг кечикиши ёки номувофиқлиги солиқни режалаштириш ва рискларни таҳлил қилишда ноаниқликларга олиб келиши мумкин. Трансфер нархлари билан боғлиқ муаммолар: Трансфер нархлари қоидалари мураккаб бўлиши мумкин ва уларга риоя қилишни таъминлаш қийинчиликларга олиб келиши мумкин. Алоқадор шахслар ўртасидаги битимлар бўйича нархларни аниқлаш трансфер нархлари қоидаларини тўлиқ тушунишни талаб қилади. Икки томонлама солиққа тортиш бўйича шартномалар мавжудлигига қарамай, корхоналар ҳали ҳам икки томонлама солиққа тортиш билан боғлиқ муаммоларга дуч келишлари мумкин. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш кўп вақт талаб қилиши ва турли мамлакатлар солиқ органлари ўртасида мувофиқлаштиришни талаб қилади. Солиқ позицияларини қўллаб-қувватлаш ва мувофиқликни кўрсатиш учун кўпинча тегишли ҳужжатлар талаб қилинади. Корхоналар кенг қамровли ёзувларни юритишда, айниқса мураккаб халқаро транзакциялар билан шуғулланишда қийинчиликларга дуч келади. Солиқ органлари ҳам, бизнес ҳам салоҳият ва экспертиза муаммоларига дуч келишмоқда. Тадбиркорлик субъектларининг солиқларнинг адолатли улушини тўлашини таъминлаш ва агрессив солиқ режалаштиришнинг олдини олиш таваккалчиликни самарали таҳлил қилиш ва ижро механизмларини талаб қилади.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.

Солиқ қўмитаси маълумотлари. www.soliq.uz.